

ЯПОН МАҚОЛЛАРИДА ПРОХИБИТИВ ВА ПЕРМИССИВ МАЗМУННИНГ ВОКЕЛАНИШИ

Ачилова Озода Фарходовна

СамДЧТИ (PhD)

Аннотация

Ушбу мақолада япон халқ мақоллари мисолида прохибитив ва пермиссив мазмуннинг воқеланишининг ўзига хос хусусиятлари ойдинлаштирилган. Шунингдек, япон мулоқот матнида қўлланиладиган тақик ва ижозат мазмунини ифодаловчи махсус қоидалар ҳамда талабаларнинг тилни ўрганишга бўлган эҳтиёжларини шакллантириш ва ривожлантириш учун муҳим саналган грамматик конструкциялар ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Прохибитив, пермиссив, воқеланиш, тақик, ижозат, паремия, кўшимча, бирликлар.

Ҳар бир халқнинг узоқ тарихга эга бўлган турмуш тажрибалари асосида жамланган маънавий бойлиги ҳамда маданий меросининг нодир дурдоналаридан бири мақоллар ва ҳикматли сўзлардир. Халқ мақоллари фольклорнинг ихчам шаклидир. У теран мазмунга эга бўлган жанр бўлиб, маълум халқ тилининг кўркини, нутқ нафосатини, ақл-фаросат ва тафаккурини ҳамда мантиқини ҳайратомуз бир қудрат билан намойиш эта олади. Бундай бадиият қатралари элатнинг кўп асрлик ҳаётий тажрибалари ва маиший турмуш тарзининг бамисоли бир кўзгуси дейиш мумкин. Бу бадиий кўзгуда кишиларнинг ҳаётга, табиатга ва жамиятга муносабати, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, ахлоқий-эстетик ва фалсафий қарашлари намоён бўлади (ミニことわざ辞典、1993:4).

“Мақол” тушунчаси барча тилларда миллий менталитет асосида пайдо бўлган маълум бир атама воситасида белгиланади. Жумладан, япон тилида у “ことわざ” атамаси билан ифодаланади ва қадимдан кишилар томонидан айтилиб ва амал қилиниб келинаётган миллий бойликни англатади (ミニことわざ辞典、1993:1).

Япон тилидаги мақоллар ўқилишига кўра содда, маъно жиҳатидан эса улкан фалсафий маънони англатувчи хусусиятга эга бўлган қисқа жумлалардан ташкил топган.

Бундай халқона мақол ва маталлар - япон халқнинг яшаш фалсафаси, маънавий тамойил ва қоидаларини акс эттиради.

Кунчиқар юрт фуқаролари ўзига хос соддалик, ишонувчанлик, камтарлик ва теран фикрлилик хусиятлари билан бошқа элатлардан фарқ қилади. Улар ўзларини ўраб турган борлиқ ва ундаги барча мавжудотлар билан ўзаро уйғунликда, баҳамжиҳат ҳаёт кечиршига одатланган халқдир.

Япон халқи тартиб-интизомни, исрофгарчиликдан сақланишни ва оддий ҳамда камтаринликка йўғрилган турмуш тарзини афзал кўради. Майда ҳаширотларнинг кичик бир ҳаракатларидан тортиб, ҳар бир табиат ҳодисаларидан сабоқ ва ҳикмат қидириб яшайдиган бу халқнинг мақоллари замирида шу кузатувлардан ҳосил бўлган содда, лекин буюк фалсафа ётганини илғаш мушкул эмас.

Паремиялар қандай давр таъсирида шаклланган бўлмасин, улардан кўзланган мақсад битта, яъни инсонни эзгулик сари етакловчи ҳаракатни амалга оширишга ижозат бериш ёки аксинча, унинг ижросини тақиқлашдан иборатдир.

Бошқача қилиб айтганда, нутқий оҳангдаги актлардан англашиладиган маъно ва нутқ мақсади ҳамда прагматик транспозиция ҳолатларига оид воқеликни айнан ҳикматли сўзлар ва мақолларда кенг кўламда кузатиш мумкин. Демак, халқ мақоллари сўзлашув нутқи ва бадий асарларда кўп ишлатилади ва улардан унумли фойдаланиш нутқнинг таъсирчанлигини оширади ҳамда бўёқдор бўлишини таъминлайди. Шу сабабли, турғун тузилмаларда услубий функционал хоссалар лексик бирликларга қараганда анча кенгдир.

Япон халқ мақоллари ўзига хос бир қанча хусусиятлари билан халқ оғзаки ижодининг бошқа жанрларидан фарқланиб туради. Яъни уларда фикр аниқ, тугал хулоса, лўнда ҳукм тарзида ифодаланади, муайян ҳукми мантиқий изчилликда ифодалаш етакчилик қилади, улар баъзан кўчма маъноларда қўллана олиш имконига эга. Бундан ташқари, паремияларда ибрат кўрсатиш, панд-насиҳат каби жиҳатлар устун туриши орқали ўзининг умуминсоний хислатларини намоён қилади.

Сўз санъатининг маҳсули сифатида мақолларда сўзнинг ўнлаб маъно қирралари, бадий тасвир воситалари, поэтик кўчимларининг барча намуналарини учратиш мумкин. Мақоллар таркибига қараб худбинлик, эгрилик, инсофсизлик, душманлик, кўрқоқлик, нодонлик, илмсизлик, манманлик, ношудлик, ёлғончилик, сабрсизлик, бевафолик,

очкўзлик, номуссизлик ва ҳоказо маъноларни изоҳлаши бизга маълум. Бунда мақолларда сўзларнинг маъно ифодаладиган имкониятлари нақадар кенг намоён бўлишини кўриш мумкин. Улар сўз санъати қуроли сифатида, ўз маъносидан ташқари, иккиламчи маънони намоёиш этувчи структуравий тузилишга ҳам эга. Бундай ҳолатни асосан, япон тили грамматикасига хос бўлган, прохибитив нутқий актлар структуравий тузилишини ҳосил қилувчи 「ず」 (зу) суффикси иштирок этган мақолларда кузатиш мумкин. Масалан, “暮らしの中のことわざ辞典” (第3版) деб номланган япон халқ мақоллар тўпламидан олинган қуйидаги мисолларни таҳлилга тортамыз:

腹八分目に医者要らず。 (405 б) *Оч қоринга табиб керак эмас.*

Изоҳ: Ножўя ҳаракатлардан тийил, ташвиш орттирмайсан.

水は逆さまに流れず。 (405 б) *Сувни тесқари оқизиб бўлмайди.*

Изоҳ: Тақдир буюрган нарсани ўзгартишга урунма, удалай олмайсан.

世を捨つれども身を捨てず。 (514 б) *Дунёни тарқ этсанг ҳам ўзингни тар этма.* Изоҳ: Жонингдан бошқа нарсдан воз кеч, лекин азиз жонингни асра.

Одатда, япон халқ мақоллари феълнинг императив оҳанг ҳосил қилувчи махсус грамматик қурилмалар асосида яратилади, яъни “ぬ, ず, ない, なし” каби инкор ва тақиқни ифодаловчи императив шакл ҳосил қилувчи қўшимчалар билан якун топади. Масалан, 「ミニことわざ辞典-1993」 мақоллар тўпламидан япон тилидаги қуйидаги мақолларни келтирамыз:

針は小さくても呑まれず。 (317 б) *Игна қанча кичик бўлмасин, уни ютиб бўлмайди.* Изоҳ: Кўнгилга берилган озор қанча кичик бўлса ҳам, уни ҳазм қила олмайсан.

Япон тилида яна шундай паремиялар мавжудки, улардан англашиладиган маъно бир қарашдан пермиссивликдан иборат бўлса-да, лоқуция прохибитивликка йўналтирилган бўлади. Бошқача қилиб айтганда, эксплицит ифода воситаси стилистик жиҳатдан кучли пермиссив оҳангдаги императив шакл бўлиб, имплицит маъноси эса кучли тақиққа йўналтирилган прохибитивликдан иборат бўлади. Масалан:

「まあまあ。興奮したまま行くと話がこじれるぞ。腹の立つ事は明日言えっというだろ
う、もう少し気持ちを落ち着けてからにしろって。」

<https://imidaz.jp/proverb/detail/X-02-C-26-9-0005.html>

Майли, қўявер. Ҳаяжонли ҳолатда борсанг баҳслашиб қоласизлар. “Жаҳлингни чиқарган нарса ҳақида эртага гапир, бир оз тинчланасан” дейишади-ку.

Изоҳ: Жаҳлинг чиққанида бемаъни гапларни гапиришдан тийил.

Паремияларнинг яратишдан ва уларни амалга татбиқ этишдан кўзланган мақсад, жамиятда кишиларни ноахлоқий ҳаракатларни бажаришларини тақиқлаш, эзгулик йўлида ёвузликлардан қайтариш кабилардан иборатдир. Демак, ўз-ўзидан маълумки, бундай жумлалар таркибида прохибитивлик ёки пермиссивликнинг ўрни беқиёсдир. Аммо паремиялар таркибида прохибитивликнинг мавжудлиги ҳаракат ижросини тақиқлашдан иборат бўлиб қолмасдан, жамиятни тўғрилиқка бошловчи “йўриқнома” вазифасини ўтайдиган восита дейиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абакумова О.Б. Пословицы в языке, сознании и коммуникации. - СПб: Издательский дом «Алеф-Пресс», 2012. -С. 354 .
2. Абакумова, О.Б. Пословицы в когнитивно-дискурсивном аспекте // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб.мат-лов. - Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2008. - С. 153-155.
3. Сафаров Ш. Прагмалингвистика -Тошкент, 2008.
4. 隆 横田 “日本語教育における命令文”, 東北大学 - 2017.
5. *Мацуги Шигеру (松木茂) 「ミニことわざ辞典」東京：金園社、1993. - P.409.*
6. *Ории Эйжи (折井英治) 「暮らしの中のことわざ辞典」第3版、東京：集英社、1962. - P.575.*
7. <https://imidas.jp/proverb/detail/X-02-C-26-9-0005.html>